

***Apocalypse of Pseudo-Methodius / An Alexandrian World Chronicle*, prir. Benjamin Garstad, Harvard University Press, Cambridge, Mass. – London 2012., 420 str.**

Ova knjiga tvrdih korica, vrlo prikladnog formata i preglednog fonta sadrži dva zaista važna teksta koja su obilježila mediteranski i europski svijet srednjega vijeka. Najprije o Pseudo-Methodijevu Otkrivenju: pred čitateljem se nalazi prvo moderno kritičko izdanje s prijevodom na engleskome jeziku. Prijevodi s grčkog i latinskog jezika znalački su načinjeni, no čini se da je najveći nedostatak publikacije nedostatak šireg i razrađenijeg uvoda u svijet i važnost djela. S obzirom na to da je riječ o najutjecajnijem djelu žanra u srednjemu vijeku, o tome bi najprije trebalo iznijeti nekoliko rečenica.

Pojam apokalipsa u svakodnevnome se govoru izjednačuje sa sveobuhvatnom propašću. Osim toga, drugi je naziv, kako se i doslovno prevodi s grčkoga, i za novozavjetnu knjigu Otkrivenja. No, apokalipsa je i književni žanr s tisućljetnom tradicijom, kao jedna od važnih sastavnica literature judeokršćanskoga kulturnog kruga. Židovska se apokaliptička tradicija sastoji od nekoliko elemenata – vizija, legendi, molitvi – tako da se ni ne govori samo o jednoj književnoj vrsti, nego o složenoj cjelini, *mixtum compositum*. U rane se apokaliptičke tekstove iz kanonskih starozavjetnih knjiga ubrajaju dijelovi Ezekijela, Zaharije, Joela, Izaije i Malahije, dok su u najužem smislu apokaliptička književnost Daniel (gl. 7-12) u Starom i Otkrivenje u Novom zavjetu.

Robert McGinn, autor knjige *Visions of the End. Apocalyptic Traditions in the Middle Ages* (New York, 1979.), smatra da je uzrok iznimnoj popularnosti i čitanosti Pseudo-Methodijeva djela dvojak. Ne samo da je pružalo nadu u budućnost, nego je, za razliku od većine ranije apokaliptičke književnosti, barem implicitno poticalo na otpor zlu koje se pojavilo s Istoka: borba u službi bizantskog ili, kasnije, cara na Zapadu, smatrala bi se borbom u službi Božjoj. Riječ je o borbi protiv arapskih osvajača koji su u 7. stoljeću, u vrijeme kada je djelo i nastalo, osvojili priličan dio bizantskoga svijeta, ali ne i samo protiv njih, štoviše. I kasnija se borba s neprijateljima s Istoka, Mađarima, Mongolima i Osmanlijama, prožimala dijelovima iz ove Sirijske apokalipse. Prisjetimo se ovdje da "riječi mučenika Metodija" spominje i splitski kroničar Toma Arhiđakon u jednom od njegova četiri poglavlja posvećena mongolskoj provali. Posvuda je citiran podatak da su neki dijelovi Pseudo-Methodijeva Otkrivenja bili napisani na letcima kojima su se hrabрили kršćanski branitelji tijekom posljednje opsade Beča 1683. godine, gotovo u godinu tisućljeće nakon nastanka djela u Siriji. Inače, na mrežnim stranicama institucije The Center for the Study of Christianity nalazi se, među ostalim, i zaista bogata bibliografija sirijskoga kršćanstva, koju vrijedi pregledati: <http://csc.org.il/>.

U *Uvodu* (vii-xxxix) prevoditelj objašnjava nastanak i daje kratki pregled sadržaja obaju u knjizi objavljenih izvora. Iako se pripisuje sv. Metodiju, biskupu mučenome početkom 4. stoljeća, ovo je Otkrivenje sastavljeno krajem 7. stoljeća u Siriji, zbog čega se i nalazi prefiks *pseudo* u naslovu. Prijevod sa sirijskoga na grčki i latinski načinjen je vrlo brzo – čini se da se najraniji manuskript s latinskim tekstom može datirati u rano 8. stoljeće. Načinjena su i najmanje dva prijevoda na staroslavenski, jedan zasigurno prije 11., a drugi u 13. ili 14. stoljeću – o čemu je iscrpnije pisao Francis J. Thomson. Na Zapadu se tradicija rukopisa može usporediti s onom najvažnijih klasičnih autora i crkvenih otaca: brojni prijevodi na srednjoengleski postojali su u stihu i u prozi. Na Istoku su, dakako, postojali prijevodi na arapskom, armenskom i koptskom.

Što se Aleksandrijske kronike tiče, ili kako je njezin latinski prijevod u 16. stoljeću Joseph Justus Scaliger nazvao, *Excerpta Latina Barbari*, sačuvan je samo jedan rukopis, koji se nalazi u Nacionalnoj knjižnici u Parizu (MS Lat. 4884). Taj je "barbarski" prijevod jedino što je preostalo, s obzirom na to da grčki original nije sačuvan. Početni grčki tekst kronike pripremljen je početkom 5. stoljeća u Aleksandriji, da bi stoljeće kasnije, u Justinijanovo vrijeme, vjerojatno u Konstantinopolu, bio adaptiran i proširen. Takav je, najvjerojatnije, poslan na dar franačkom

kralju Teodebertu I. te je tek dva stoljeća kasnije preveden na latinski, čini se uz pomoć misionara koji su djelovali na granici sa Saskom.

Način na koji je Kronika sastavljena čini se da je svrstava u red aleksandrijskih kršćanskih svjetskih kronika (xxiii), a ostale slične sačuvane su samo fragmentarno. Ti fragmenti pak otkrivaju ono što je bio vrlo značajan dio kronika, a to su iluminacije koje prikazuju ljude, događaje i različita mjesta diljem svijeta. Latinski je rukopis bio pripremljen tako da se naknadno načine ilustracije, vjerojatno prema izvorniku, a mjesta nekih bi se mogla rekonstruirati. Originalna aleksandrijska kompozicija sadrži kronologiju i listu kraljeva te je služila kao kostur cijeloj kronologiji, a cijela je dvodijelna struktura načinjena prema uzoru slavne Kronike Euzebija iz Cezareje. Kao i Otkrivenje, dakle, Kronika slojevito povezuje Bliski Istok s europskim Zapadom (i sjeverom) u cijelom vremenskom nizu od Adama i Aleksandra Velikog (iz kronologije), preko helenističkih kroničara, bizantskoga dvora, sve do Merovinga i pokršćavanja Sasaa u 8. stoljeću, u misiji kojoj je (spekulira prevoditelj) ova Kronika davala autoritet.

Nakon Uvoda, sadržaj knjige je kako slijedi: počinje grčki tekst Otkrivenja, s usporednim engleskim prijevodom (1-71). Latinski tekst (73-139), također s usporednim prijevodom, započinje kratkim uvodom monaha Petra, prevoditelja s grčkog na latinski. Aleksandrijska kronika (141-311) završava s godinom 387. i trećom vladavinom Valentinijana Augusta, i "pre-svijetlog" Eutropija. Nakon bilježaka (313-387), izdanje završava bibliografijom (389-395) i indeksima (397-420).

Mirko Sardelić

Vassilika Tapkova-Zaimova – Anissava Miltenova, *Historical and apocalyptic literature in Byzantium and medieval Bulgaria*, Iztok-Zapad, Sofija 2011., 605 str.

Knjiga *Historical and apocalyptic literature in Byzantium and medieval Bulgaria* kruna je rada dvije ugledne bugarske bizantologinje svjetskoga glasa, Vassilike Tapkove-Zaimove i Anissave Miltenove, koje su temi eshatološke literature posvetile nekoliko desetljeća znanstvenoga rada. Na početku valja spomenuti da su neki dijelovi ovoga djela već objavljeni u izdanju pod naslovom *Историко-апокалитичната книжнина във Византия и в средновековна България* (Sofija 1996.), a ovo je novo, revidirano i prošireno, međunarodnoj publici dostupnije, englesko izdanje.

Uvodni dio (17-57) potpisuju obje autorice. U njoj najprije obrazlažu koncept eshatološke literature te pristupe kojim ga se istražuje, da bi se ukratko osvrnule na podrijetlo i razvoj profetičke literature u Bizantu, potom i apokalipse u srednjovjekovnoj Bugarskoj. Još su tu poglavlja o periodizaciji i pristupu kompilaciji apokaliptičkih djela. Temelji ovome žanru u Bugarskoj postavljani su u vrijeme cara Simeona (893.-927.), kada su načinjeni prijevodi *Pseudo-Methodijeva Otkrivenja* i *Danielove vizije*. Kasnije, od 11. stoljeća, nakon uspostave bizantske dominacije nad Bugarskom, profetička djela postaju okosnicom cijele književnosti, i tada nastaje cijeli ciklus prijevoda i kompilacija koje se oslanjaju i na pisane izvore i na usmenu predaju. To bi svakako bilo sasvim na tragu dodatku definiciji apokalipse što ju je predložio David Hellholm, naime, da je "namijenjena grupi u nevolji, s ciljem ohrabivanja i(li) tješnja božanskim autoritetom". Drugi je, pak, ciklus vezan uz 13. stoljeće i dinastiju Asenovića te njihov pokret za oslobođenjem Bugarske od Bizanta, a treći uz osmanlijsku prijetnju i, kasnije, uz borbu za oslobođenje – od 14./15. stoljeća nadalje.

Tapkova-Zaimova sastavila je trodijelnu studiju *Mythology and real history* (59-138), koja služi razumijevanju konteksta prije negoli se izlože izvori. Ovdje govori o sukcesiji zemaljskih kraljevstava (kao u: Danijel, 2 i 7), s Bizantskim kao kršćanskim, nasljednikom Rima. Uz kraljevstvo ide i figura kralja-spasitelja. Jedan je, Aleksandar Veliki, velikim željeznim vrati-